

ՔԵՆԹԵՐՈՒՆԻ Ս. ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻՆ ԱՅՑԵԼՈՒԹԻՒՆԸ

ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱԹԻՆ ԵՒ ՀԱՅԱՍՏԱՆ

Պաշտօնական այցելութիւններու, եղբայրական հանդիպումներու, շրջապտոյտի, ազօթքի եւ ուխտի չորս օրեր ապրեցաւ աշխարհատարած Անկլիքան Եկեղեցւոյ պետը՝ Տօքթ. Տոնալտ Գոկլըն հայոց հայրենիքին՝ Հայաստանի մէջ:

Ընդառաջելով Ամենայն Հայոց Վեհափառ Կաթողիկոսի հրաւերին, Քենթըրպրիի Արքեպիսկոպոսը, ընկերակցութեամբ եօթը հոգինոց չքախումբի մը, այս տարուան իր այցելութիւններուն շարքին, պաշտօնապէս եկաւ Ս. Էջմիածին եւ հանդիսացաւ առաջին հոգեւոր պետը Անկլիքան Եկեղեցիին՝ որ կ'այցելէր Ս. Էջմիածին:

Նորին Գերաշնորհութիւնը այցելած էր այս տարուան ընթացքին, Օրթոտոքս Եկեղեցւոյ համաշխարհային (էքումենիք) պատրիարքին, Պոլիս, Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդին, Ժընև, Սրբազան Պապին, Վատիկան, եւ Համայն Ռուսիոյ Պատրիարքին, Մոսկուա:

Ամբողջ աշխարհի հոգեւոր զերազոյն պետերուն իր տուած պաշտօնական այցելութիւններու շարքին, Ան եկաւ Ս. Էջմիածին Սեպտեմբեր 29-ին: Անդիլոյ Աղոյային Եկեղեցւոյ պատուիրակութիւնը Երեւանի օդակայանը հասու երևոյեալն ժամը 5-ին, Այրարատեան դաշտի աշնանային արեւամուտի ոսկի դոյններուն մէջ: Անոր կ'ընկերանային Ս. Ալպընզի Առաջնորդ՝ Ռապրիթ Ռանսի եպիսկոպոսը, որ պատասխանատուն է նաեւ անկլիքան-օրթոտոքս խօսակցութիւններուն, Կանոնիկոս Մայքըլ Մուրը, Կանոնիկոս ձոն Արնոլտը, գաւազանակիր Տօքթ. Տէյլիս Փէյնթըր, Կանոնիկոս Էրիկ Սթէյրլիս, Պրն. Փաթրիկ Կիլպըրթ, տէրը եւ տնօրէնը «Քրիստոնէական ծանօթութիւններու տարածման ընկերութեան» եւ Լորտ ձոն Մայլը:

Օդակայանին մէջ, պատուարժան հիւրը եւ իր չքախումբը ընդունելու եկած էին Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Վաղգէն Ա Վեհ. Կաթողիկոսը, Երուսաղէմի Պատրիարք Ամեն. Տ. Եղիշէ Արքեպիսկոպոսը, Գերշ. Տ. Սերոյրէ Արք. -ը Փարիզէն, Տ. Թորգոմ Արք. -ը Նիւ Եօրքէն, Տ. Պսակ Արք. -ը Լոնտօնէն, Տ. Շահէ Արք. -ը Երուսաղէմէն, Տ. Գաբելլին Եպս. -ը Սիւնիէն, Տ. Վաչէ Արք. -ը Լոս Անճելլաէն, Տ. Ներսէս Եպս. -ը Լոնտօնէն, եւ ներքին թեմերու Առաջնորդներ՝ Տ. Կոմիտաս Արք. Երեւանի, Տ. Նարեկ Եպս. Շիրակի, Տ. Գէորգ Եպս. Թիֆլիսի, Տ. Գուսիկ Եպս.՝ Լուսաբարապետ Մայր Աթոռի եւ բազմաթիւ վարդապետներ ու քահանայ հայրեր:

Հայաստանի կառավարութեան անունով եկած էր Պրն. Յ. Հասրաթեան, տեղակալը նոր մահացած նախարար Ս. Գասպարեանի:

Օդակայանէն հիւրերը առաջնորդուեցան Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին, ուր, Մայր Տաճարի մուտքին թափօր կազմուեցաւ եւ «Հրաշափառ»ի երգեցողութեամբ, զանգերու ղօղանջին մէջ, Գերաշնորհ Արքեպիսկոպոսը օրհնեց իրեն մատուցուած ազն ու հացը եւ յառաջացաւ մինչեւ Իջման Սեղան, համբուրելու համար Ս. Խաչը եւ Ս. Աւետարանը:

Բարի գալուստի խօսքերէն եւ աղօթքէն ետք, թափօրը ուղղուեցաւ Վեհաբան, ուր եւ ընթերթի հիւր եղաւ Նորին Վեհափառութեան:

Նորին Գերաշնորհութիւնը, Ս. Ալաքընզի եպիսկոպոսը եւ գաւաղանակիրը մնացին Վեհաբանի շէնքին մէջ, իսկ չքախումբին միւս անդամները՝ երեւան:

Սեպտեմբեր 30-ին, Ուրբաթ օր, կէսօրէ առաջ, Նորին Գերաշնորհութիւնը, չըջապատուած իր եկեղեցականներով եւ Նորին Վեհափառութիւնը, չըջապատուած Գերշ. Տ. Սերոբէ, Տ. Թորգոմ, Տ. Շահէ եւ Տ. Վաչէ Արքեպիսկոպոսներով, Գերշ. Տ. Արսէն եւ Տ. Ներսէս եպիսկոպոսներով, խորհրդակցական ժողով մը ունեցան Վեհաբանի բարձր դահլիճին մէջ: Ն. Ս. Օ. Տ. Վաղգէն Ա. Վեհափառ Հայրապետը հանդամանօրէն, սրտաց եւ իրապաշտ յտակութեամբ ներկայացուց Հայ եկեղեցւոյ արդի վիճակը, բոլոր թեմերէն ներս, Հայաստանի եւ արտասահմանի մէջ, ընդգծելով տագնապներն ու դժուարութիւնները, վարչական եւ կանոնական հարցերը, ինչպէս նաեւ յաջողութիւններն ու բարգաւաճումը: Նորին Գերաշնորհութիւն Քենթրպրպրիի Արքեպիսկոպոսը, իր կարգին թուեց Անկլիքան եկեղեցին յուզող այժմէական հարցերը, իրենց ամբողջութեամբ: Որոշուեցաւ նոյն երեկոյեան շարունակել խորհրդակցութիւնները եւ յետոյ, յատուկ յանձնախումբի մը վստահուեցաւ խորհրդակցութիւններու ամփոփումը պատրաստել, հրապարակումի համար երկու կրօնապետներու ստորագրութեամբ, ինչ որ կատարուեցաւ Երկուշաբթի առաւօտ, պատուարժան հիւրերու մեկնումէն առաջ:

խորհրդակցութիւններու առաջին նիստէն ետք, արքեպիսկոպոսները փափաքեցան այցելել Սեւանայ լիճը: Փոթորկոտ երկնքի մը եւ անկոծ լիճի մը խորքին վրայ էր որ տեսնուեցան Սեւանայ կղզիի երկու եկեղեցիները, ուր եւ բարձրացան յարգոյ այցելուները:

Կէսօրէ ետք, անկլիքան եւ Հայ Հոգեւորականութիւնը, իրենց լման կազմով, բարձրացան Միծեռնակաբերդ: Հայ նահատակաց յուշարձանի անմար կրակին շուրջ զետեղելէ ետք մեխակներ, անոնք կատարեցին Հոգեհանգըստեան պաշտօն, որուն մասնակցեցան նաեւ Անկլիքան եկեղեցւոյ կղերականները, յատուկ աղօթքով: Ապա, յուշարձանի սլացիկ կառոյցին վրայ զետեղեցին ծաղկեայ խաչ մը, ուր արձանագրուած էր

“To the Armenian Martyrs of the Genocide from the Archbishop of Canterbury”.

Շաբաթ օր, Հոկտեմբեր 1-ին, պաշտօնական հիւրերը, ընկերակցութեամբ Հայ Հոգեւորականներու, այցելեցին Մաշտոցի անուան Զեռագիրներու Մատենադարանը, Ս. Գեղարդի վանքը եւ ապա՝ Երեւանի նորակառոյց Ս. Սարգիս եկեղեցին: Այրարատեան թեմի Առաջնորդ Գերշ. Տ. Կոմիտաս Արքեպիսկոպոսը եւ իր թեմի քահանայ հայրերը ընդունեցին հիւրերը «Հրաշափառ»ով, բարի գալուստի խօսքերով եւ ապա՝ առաջնորդեցին դանոնք «Անի» պանդոկը, ուր ճաշի հիւրը եղան Այրարատեան թեմին:

Երեւանէն չքախումբը ուղղուեցաւ Ս. Էջմիածին, ուր կը սպասէր իրենց Վեհափառ Հայրապետը, միասին կատարելու համար հիմնարկէքը նոր շէնքի մը, «Այլք եւ Մարի Մանուկեան Թանգարան»ին: Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը փափաքեցաւ մասնակից ընել Քենթրպրպրիի Արքեպիսկոպոսը իր սրախութեան, որով Հայ մեծ բարերարը իր յուսատը անունը կ'արձանագրէր Այրարատեան դաշտի սրտին վրայ՝ Ս. Էջմիածինը ճոխացնելով նոր եւ հոյակապ կերտուածքով մը: Քենթրպրպրիի Նորին Գերաշնորհութիւն Արքեպիսկոպոսին վերջին այցը եղաւ Հոգեւոր ձեմարան, ուր ընդունուեցաւ տեսութեան, ուսուցչական կազմին եւ ուսանողութեան կողմէ:

Կիրակի առաւօտ մեծ տօն էր Մայր Տաճարին մէջ: Այս օրը, հանդիսաւոր յարգանքի եւ յիշատակութեան օրն էր Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի զաւակալութեան քսան եւ երկրորդ տարեդարձին: Պատարագիչ եւ քարոզիչն էր Գերշ. Տ. Շահէ Արք. Աճէմեան: Քարոզով մը՝ ան շնչեղ Աստուծոյ միջամտութիւնը մարդկային պատմութեան մէջ, իր խօսքով եւ կանչով մարդարէններուն, առաքեալներուն եւ մեծ սուրբերուն, օրով մեծ առաջնորդները ծնան Եկեղեցիին: Սօսքը մասնաւորելով Վեհափառ Հայրապետին մասին, ան ըսաւ. «Եւ Աստուած, ինչպէս յարոյց պատրիարքներ եւ մարգարէներ, Արրահամ եւ Մովսէս, Լուսաւորիչ եւ Մաշտոց, նոյնպէս չկարեց խօսքը մեր Ժողովուրդին հետ եւ իրեն խօսակից պահեց կաթողիկոսները՝ մեր եկեղեցիին մեծ առաջնորդները: Իջմիածինը եղաւ եւ մնաց վերնատունը մեր հաւատքին, ուր Աստուծոյ հոգին իջաւ, լեցնելու համար մեզ այրող կրակովը մեր մեծ սէրերուն:

Սէրը Հայրենիքին,

Սէրը Եկեղեցիին,

Սէրը Գիրին եւ

Սէրը Աստուծոյ:

Ասոր կենդանի վկան եւ պայծառ իրականութիւնն է քսան երկու տարիներու առաքելութիւնը Վաղդէն Ա. Վեհափառ Հայրապետին:

Ապա բեմ հրաւիրեց Քենթրըպլերի Արքեպիսկոպոսը, որ անպերէն լեզուով խօսեցաւ եւ շնորհակալական գեղեցիկ խօսք մը ուղղեց Վեհափառ Կաթողիկոսին:

Յաւարտ Ս. Պատարագի, Թափօրը եւ յատկապէս հրաւիրուած պաշտօնական անձնաւորութիւններու խումբ մը բարձրացան զահասարհ, ուր վրասանակուեցան ողջոյնի խօսքեր:

Տ. Տ. ՎԱԶԳԷՆ ՎԵՀԱՓԱՌ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ՈՂՋՈՅՆԻ ԽՕՍԲԸ ՈՒՂՂԵԱԼ
ՔԵՆՏԸՐՊԵՐԻԻ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՆՈՐԻՆ ԳԵՐԱՇՆՈՐԸՆՈՒԹԻՒՆ ԴՈԿՏ.

ՖՐԵՂԵՐԻԿ ԴՈՆԱԼԴ ԿՈԳԱՆԻՆ

Ս. ԷԶՄԻԱՄԻՆ – 2 ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 1977

Զերդ Գերաշնորհութիւն, սիրեցեալ եղբայր Մեր ի Քրիստոս,

Գոհութիւն ենք տալիս բարին Աստծուն, որ այսօր երջանկութիւնը ունենք Ս. Էջմիածնում ողջունելու ներկայութիւնը Զերդ Գերաշնորհութեան, Քենտրըպլերի եւ համայն Անդլիայի Արքեպիսկոպոսիդ, եւ ձեր չքախմբի յարգարժան անդամներին:

Այս պահին Մեզ հետ միասին Զեզ ողջունում են Հայ Եկեղեցու նուիրապետութեան բարձրաստիճան ներկայացուցիչները Հայաստանից եւ արտասահմանից, ի դուրս ունենալով Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարք՝ Տ. Եղիշէ Արքեպիսկոպոսը: Գրեթէ ամբողջ Հայաստանեայց Եկեղեցին այստեղ է՝ Զեզ եւ ձեր մեծ եկեղեցուն ներկայացնելու իր սէրը, իր յարգանքը, իր ջերմալին բարի մաղթանքները:

Մենք բոլորս խորապէս գիտակցում ենք, թէ պատմական է Զեր այս այցելութիւնը եւ նշանակալից պիտի մնայ Հայ Եկեղեցու ու Ժողովրդի համար մեր օրերին եւ գալիք ժամանակներին: Աւելի քան մէկ դարի անցեալ ունեն

նստում ածաճանոյ յարարերութիւնները մեր երկու եկեղեցիների միջեւ, յարարերութիւններ, որոնք սկիզբ են առել Երուսաղէմի Սուրբ Տեղեաց օրհնութեան ներքեւ ու զարգացել Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի զահակայնների եղբայրական սիրոյ արտայայտութիւններով ու կապերով:

Կամենում ենք յատկապէս յիշել պատմական նշանակութիւն ունեցող նամակները՝ Կ. Պոլսի Հայոց Պատրիարք Ներսէս Վարժապետեանի, ուղղեալ Քենտրրպերիի Արքեպիսկոպոս Դոկա- Թեյթին 1877 թուականին, եւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Մկրտիչ Թրիմեանի Տեփիստոն Արքեպիսկոպոսին 1904 թուականին ուղղեալ, երկու նամակներն էլ կապուած Թուրքիայի Հայոց ճակատադրի հետ:

Մենք յոյժ երջանիկ ենք որ Մեզ բախտ լինէր զայնքան քաղաքի անդամներ ալիքի դալու Ձեր Աթոռը ի Քենտրրպերի եւ Լամպեթ-Պալատ ի Լոնդոն եւ ողջագործելու Ձեզ եւ Ձեզ նախորդող երկու Գերաշնորհ արքեպիսկոպոսների հետ, ամէն անգամ ասլերելով հոգեկան մխիթարութեան անխոխարինելի պահեր: Ծնորհակալ ենք ձեր եկեղեցուն, Անգլիկան մեծ եկեղեցուն, այս բոլորի համար:

Այժմ Մենք շատ ուրախ ենք Ձեր այցելութեան համար Ս. Էջմիածին, քաղաքաբան կենտրոնը Հայաստանեայց Առաքելական եկեղեցու, որի հիմքերը խարսխուած են Ս. Թադէոս եւ Ս. Բարթողիմէոս առաքելայնների քարոզութեան ու նահատակութեան աւանդութեանց եւ Գ. դարի սկզբին Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորչի աւետարանական յաղթական դործունէութեան վէժի վրայ, որով Հայ ժողովուրդը իր սիրտը բացեց Քրիստոսին, ընդունեց ճշմարիտ հաւատքը եւ հաւատարիմ մնաց նրան մինչեւ այսօր, յաճախ իր մարմնի նահատակութեան իսկ գնով: Այսօրուայ Հայոց Կաթողիկոսը, 130-րդ յաջորդը Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի, Իր խոնարհ ուժերով աշխատում է քսաներկու տարիններ ի վեր Իր պարտքը կատարել Աստծու եւ Մայր եկեղեցու հանդէպ, իրրել մեր ժամանակների Հայ եկեղեցու Գլուխ: Պատասխանատուութեան զգացումով տոգորուած՝ աշխատում ենք զօրացնել մեր Մայր եկեղեցին եւ ծաղկեցրնել Ս. Էջմիածնի Ամենայն Հայոց Հայրապետութեան Աթոռը, աշխատում ենք օր աւուր ընդարձակել՝ Հայ ժողովրդի հոգեւոր շինութեանը նուիրուած մեր առաքելութիւնը Սովետական Հայաստանում եւ սփիւռքում, անմիջական զործակցութեամբ մեր Նուիրապետական Աթոռների, թեմակալ առաջնորդների եւ եկեղեցական կաղապակրապետութիւնների:

Հայ եկեղեցին կարելի է նկատել այսօր վերածննդած մի եկեղեցի, իր ժողովրդի եւ իր նորաստեղծ Մայր Հայրենիքի հետ միատեղ: Մեր ողբերգական պատմութիւնից յայտնի է, թէ ժ. դարում, Հայ պետութեան կործանումից յետոյ, տկարացաւ նաեւ Հայ եկեղեցին, որ Հայրենի հողի վրայ կարողացաւ դոյտտեւել ի զին զարհուրելի դժուարութիւնների եւ նուաստացումների, միշտ հալածուած, յաճախ նահատակուած, բաժանելով տառապանքները ստրկացւած իր ժողովրդի: Այս եղաւ ճակատագիրը մեր եկեղեցու եւ Ս. Էջմիածնի դարեր շարունակ, մինչեւ մեր դարի սկիզբները, երբ առաջին համաշխարհային պատերազմի ընթացքում տեղի ունեցաւ մեր պատմութեան մեծագոյն ողբերգութիւնը, բնաջնջումը Արեւմտեան Հայաստանի Հայ բնակչութեան, մեր դարի առաջին ցեղասպանութիւնը, զործադրուած Օսմանեան կառավարութեան կողմից: Արեւելեան Հայաստանը կոտորածից աղատուեց 1918-ին, հրաշքի համազօր իրադարձութեանց հետեւանքով, իսկ 1920-ին, վերջապէս փրկութեան ու խաղաղութեան ափին հասաւ սովետական հայկական պետութեան հաստատումով, Ռուս ժողովրդի օգնութեամբ, այնպիսի մի պահի, երբ

Հայաստանը եւ իր Եկեղեցին, լքուած բոլոր այլ պետութիւններէից, դառնում էին վերջնական բնաջնջման անդունդի առջեւ:

Հայ ժողովուրդը չի կարող մոռանալ իր ողբերգական անցեալը, չի կարող մոռանալ իր նահատակներին, չի կարող մոռանալ Օսմանեան կայսրութեան 1915 թուին կազմակերպած ցեղասպանութիւնը, որին զոհ դնացին մօտ երկու միլիոն Հայ մարդիկ, կանայք ու երեխաներ: Մեր օրերին մասնաւոր, սփիւռքի տարածքի վրայ ապրող Հայերը, Մերձաւոր Արեւելքից մինչեւ Ամերիկա, հետզհետէ ալեկոծուող յուզումով միասնաբար հանդէս են դալիս արդար պահանջով, որ միջազգային աստիճանների առաջ դատապարտուեն մեր դարի բոլոր ցեղասպանութիւնները եւ ազգութիւնների դէմ գործուած ոճիրները, այդ թւում նաեւ 1915 թուի Հայոց ցեղասպանութիւնը: Մեր քրիստոնէական խղճը եւ Մեր հայրապետական պարտքի դիտակցութիւնը թելադրում է Մեզ Մեր ձայնը միացնել Մեր հաւատացեալների աղերսին եւ այսօր դիմել նաեւ **Ձերդ Գերաշնորհութեան** եւ ձեր մեծ Եկեղեցուն, որ Ձեր բարձր դիրքից Ձեր հեղինակաւոր խօսքը սուէք ի պաշտպանութիւն Հայ ժողովրդի արդար պահանջին, որ միջազգային ճանաչում ստանայ Հայոց ցեղասպանութիւնը իրեն պատմական տխուր եղելութիւն եւ դատապարտուի այն աշխարհի առաջ:

Հայ ժողովուրդը եւ Հայ Եկեղեցին արդարութիւն են հայցում աշխարհից, արդարութիւն են հայցում քաղաքակիրթ մարդկութիւնից, եւ ազօթում են, որ յետ այսու մեր երկրագնդի վրայ ոչ մի տեղ, ոչ մի ժողովրդի դէմ նման ոճիրներ չգործուեն, որ ամէն ազգութիւն մեծ թէ փոքր, այս արեւի տակ ապրի խաղաղ ու անվտանգ, ազատօրէն տնօրինելով իր ճակատագիրը եւ իր նպատար բերելով մարդկային կեանքի յառաջդիմութեան ու երջանիկ գոյակցութեան:

Այսօր, մեր երկրում, ազգային պետականութեան պայմաններում ստեղծուած է երջանիկ իրավիճակ, որ հետզհետէ պայծառանում է ահա աւելի քան կէս դարից ի վեր: Արարատի ստորոտին Հայ ժողովուրդը, հազար տարիներից ի վեր նման ապահով ու խաղաղ, նման նիւթական վերաշինութեան ու ազգային մշակութային զարգացման չրջան չէր ապրել:

Հայրենական վերածնունդի մեր դարաշրջանում, Հայաստանի սրտի վրայ բարձրացած Ս. Էջմիածինը, չարունակում է կանգուն եւ անսասան մնալ իրրեւ գերագոյն խորհրդանշիչ եւ երաշխիք հայկական քրիստոնէական հաւատքի, նրա մաւերականութեան եւ յաւերժութեան, որ աւելի ու աւելի ծաւալում է իր կրօնական եւ բարոյական առաքելութիւնը Սովետական Հայաստանում եւ արտասահմանում բնակուող Հայ ազգի կեանքում: Մենք հաւատում ենք Հայ Եկեղեցու եւ Ս. Էջմիածնի կենսունակութեանն ու առաքելութեանը, որովհետեւ հաւատում ենք Քրիստոսի Աւետարանի այժմէութեանը մեր օրերում: Սովետական Հայաստանում, Մեր Գահակալութեան տարիների ընթացքում ձեռք բերած Մեր փորձառութիւնը մանաւանդ, ամրապնդում է Մեր այս համոզումը: Եւ Մենք զոհ ենք Մեր գործունէութեան արդիւնքներից: Գոհ ենք նաեւ մեր հայրենի սովետական պետութեան լայնախոհ ու բարեացալից վերաբերմունքից: Մեր երկրում բաւարար չափով ստեղծուած են իրաւական եւ դրօնական պայմաններ, որով Եկեղեցին կարողանում է իր բուն նպատակին ծառայել, եւ հաւատացեալ ժողովուրդը ազատօրէն իր հոգու միութեամբ եւ անունդը ստանալ: Խղճի ազատութիւնը, եկեղեցական համայնքների գործունէութիւնը, հաւատացեալների հոգեւոր կարիքների բաւարարումը եւ յարգանքը դէպի կրօնական զգացումները, ապահովուած են ոչ միայն սովետական սահմանադրութեամբ ու օրէնքներով, այլեւ գործնապէս

դրանքներում են հանրային կեանքում, վտանգարժ հանդուրժող ու յարգանքից վերաբերմունքով հաւատացեալ եւ ոչ հաւատացեալ քաղաքացիներէ միջեւ։

Մեր համոզումով, հաստատ մնալով հանդերձ մեր քրիստոնէական դադափարախօսութեան հիմքերի վրայ, ուղիղ չէր լինի, ոչ էլ օգտակար եկեղեցու համար, հակադրել ու հակամարտ դերք որդեգրել արդի գիտութեան նուաճումների եւ պատմականօրէն դարգացող ընկերային-քաղաքական դադափարախօսութիւնների նկատմամբ։ Մարդկային մտքի ու զգացումների աշխարհում, քրիստոնէութիւնը եւ մարքսիզմը կարող են միտեղ դոյատեւել ու զօրգանալ, միեւնոյնն է իրար հետ համաձայնուելով կամ ոչ։

Ուշագրաւ է, որ յերջերս Սովետական Միութեան բոլոր ազգային հանրապետութիւններում լոյս աւանդ յատուկ կանոնադրութիւններ, կրօնական համայնքների կազմակերպման եւ նոր եկեղեցիներ բացուելու վերաբերեալ, որով ճանաչուած են ու ճշտուած նրանց գործունէութեան իրաւական պայմանները։ Այս նոր օրէնսդրութիւնը Մենք համարում ենք մի նոր կարեւոր քայլ գէշի բնականացում եւ օրինականացում, պետութեան եւ եկեղեցու յարաբերութիւնների զարգացման ճանապարհին մեր երկրում։

Ն. Գերշ. Բենքերպլըիի Ս. Արքեպիսկոպոսը Ս. Էջմիածնի Գահաւարահիմ մէջ խօսք առած պահուն։

Զերդ Գերաշնորհութիւն,

Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցին ուրախ է, որ գործօն կերպով իր մասնակցութիւնն է բերում քրիստոնէական համաշխարհային միութեան կան շարժմանը, թէ՛ իրրեւ անդամ եկեղեցիների Համաշխարհային Սորհրդի եւ թէ՛ իր առանձին յարաբերութիւններով ու գործակցութեամբ թոյր եկեղեցիների հետ։ Մենք հաւատում ենք Քրիստոսի անունով գործող եկեղեցիների միութեան իդէալին եւ համոզուած ենք, որ ապագային պիտի բանաձեւուեն յարժարագոյն սկզբունքներ ու կանոններ, իրականացնելու միութեան աւետա-

բանական պատգամը, պահպանումովը ամէն մի պատմական եկեղեցու աւանդութեանց, դաւանարանական մտածողութեան ու ինքնավար ղեկավարութեան, իրաւասութեանց սահմանների ճշտելու պահպանումով: Եւ արդէն իսկ Հայ Եկեղեցին Քրիստոսի սիրոյ մէջ ինքնիրեն միացած է զոլում Արեւելի ու Արեւմուտքի պատմական եկեղեցիների հետ՝ Սուրբ Աւետարանով, Սուրբ Երրորդութեան դաւանութեամբ, Սուրբ Մկրտութեան խորհրդով, Հոգիների փրկութեան յոյսով, այլեւ մեր օրերի աշխարհին Քրիստոսի յոյսը եւ խաղաղութիւնը բաշխելու առաքելութեամբ: Այս ճշմարտութեանց լոյսի ներքեւ Մենք տեսնում ենք ու գնահատում սիրոյ յարարերութիւնները Հայաստանեայց Եկեղեցու եւ Անդրկիան պատմական մեծ Եկեղեցու միջեւ, յարարերութիւններ, որոնք ցանկանում ենք աւելի ու աւելի սերտացնել ու խորացնել Սուրբ Հոգու ներգործութեամբ:

Մենք այսօր պարտք ենք զոլում նաեւ Մեր եղբայրական շնորհակալութիւնը յայտնել Զերդ Գերաշնորհութեանը եւ Գերապատիւ Լոնդոնի եպիսկոպոսին, այն յոյժ բարեացակամ վերաբերմունքի եւ եղբայրական օգնութեան համար, որ ցուցաբերում էք Անդրկիայում Հայ եկեղեցիների, Մեր պատուիրակի եւ մեր հաւատացեալ ժողովրդի կրօնական կարիքների նկատմամբ: Թող Տէրը օրհնի մեր երկու եկեղեցիների եղբայրութիւնը: Թող Տէրը օրհնի մեր բոլորի ջանքերը՝ իր կամքը կատարելու մեր եկեղեցիների միութեան եւ գործակցութեան ճանապարհի վրայ:

Զերդ Գերաշնորհութիւն,

Եկեղեցիների միութեան ոգու եւ գործակցելու ցանկութեան կարեւոր արտայայտութիւններից մէկն ենք համարում միատեղ աղօթքը եւ կազմակերպուած միատեղ աշխատանքը ի խնդիր կայուն խաղաղութեան պաշտպանման մարդկային աշխարհում: Սուրբ դրական աստուածային պատգամը՝ «մի սպանանա՛ր» կարծում ենք, թէ ամենաայժմէական հրամայականն է մեր օրերում: Պատերազմ՝ երբեք, ոչ մի տեղ, ոչ ոքի դէմ: «Յաղաղութիւն հեռաւորաց, խաղաղութիւն մերձաւորաց, խաղաղութիւն ամենեցուն»:

Աշխարհի բոլոր եկեղեցիները, բոլոր կրօնները թող միացնեն իրենց աղօթքները եւ ճիշդբը, ու իրենց խաղաղարար ձայնը լսելի դարձնեն բոլոր պետութիւններին, դադարեցնելու սպառնալիցութեան մրցավազքը, դադարեցնելու ատոմային եւ նէուտրոնեան ռումբերի արտադրութիւնն ու փորձարկումները եւ ի վերջոյ բոլոր տեսակի պատերազմական զէնքերի ոչնչացումը, միջազգային համաձայնութիւններով: Մեր աշխարհում այսօր, անխտիր բոլոր ազգերի գերազոյն սպասումն ու իղձն է՝ պաշտպանութիւնը կեանքի, խաղաղութեան ու արդարութեան:

Եւ կարծում ենք, թէ մանաւանդ, մեր՝ Հոգեւորականներիս սեպուհ պարտքն է խաղաղութեան առաքեալներ լինել մեր օրերի աշխարհում: Կգայ մի օր, երբ երկնային դատաստանի առաջ մեզանից ամէն մէկին հարց պիտի տրուի՝ «երկրի վրայ ի՞նչ արեցիր դու խաղաղութեան ի խնդիր»: Միթէ՞ մարդկութիւնը պիտի չկարողանայ իր գոյատեւումը ապահովել այս երկրագնդի վրայ: Միթէ՞ դիտութեան եւ տեխնիկայի նուաճումները պիտի ծառայեն մարդկութեան բնաջնջումին: Միթէ՞ Աստուած ի զուր տեղ աշխարհ առաքեց՝ խաղաղութեան եւ սիրոյ առաքեալ Իր Որդուն:

Սիրեցեալ Եղբայրներ Մեր, Հայոց բաղժաշարչար վկայ՝ Սուրբ Գրքիգորի գահից, Մենք հրաւիրում ենք ձեզ բոլորիդ մնալ լաւատես ու համբե-

բանտար, հաւատքով աներեր, որ Փրկիչը մեր Յիսուս Քրիստոս Իր անբաւելի ողորմութեամբ ու անխնայի զօրութեամբ օգնութեան պիտի հասնի՝ աշխարհակործան նոր մի պատերազմի սարսափի ներքեւ տառապող մեր օրերի մարդկութեանը:

Զերդ Գերաշնորհութիւն,

Ահաւասիկ այս խոհերով ու մաղթանքներով Մենք Վերստին Մեր ուրախութիւնն ենք յայտնում Զեզ ողջունելու սիրով ի Քրիստոս:

Այսօր մեր աղօթքները թող միատեղ երկինք բարձրանան քաղցրարօյր խունկի նման եւ Աստուած թող օրհնի մեր երկու եկեղեցիները եւ մեր այս պատմական հանդիպումը այստեղ Սուրբ Էջմիածնում:

«Աստուած յուսոյ ի արասցէ զձեզ ամենայն խնդութեամբ եւ խաղաղութեամբ, առաւելու ձեզ յուսով զօրութեամբ Հոգւոյն Սրբոյ» (Հոմ. Ժե: 13) . ամէն:

ԲԵՆՏԸՐՊԵՐԻԻ ԱՐԲԵՊԵՍԿՈՊՈՍ ՆՈՐԻՆ ԳԵՐԱՇՆՈՐՀՈՒԹԻՒՆ

ԴՈԿՏ. ՖՐԵԴԵՐԻԿ ԴՈՆԱԼԴ ԿՈԳԱՆԻ ՃԱՌԸ

Your Holiness, the Catholicos of all Armenians,

I reply to Your great address and Your words of greeting with great warmth. And I thank you very much indeed for this mark of Your esteem, not merely for my person, but for the Church which Our delegation represents. I shall wear it in pride as a link between our two Churches and as a most happy memento of our visit to Armenia and to this city of Holy Etchmiadzin.

The history of our two Churches goes back to historical days. You, in this Church, trace that history back to the days of Saints Bartholomew and Thaddeus. We make no such direct Apostolic claim. Nevertheless we rejoice to know that the seeds of Christianity were planted in Britain, a very short time after the resurrection of our Lord Jesus. Further, our Communion holds to the Apostolic faith, based on the Bible, on the Creeds, on the Sacraments, and on the Apostolic Ministry, and that is a very close tie to bind us to Your great Church.

Your Holiness, it has been a great pleasure and joy for us all, to meet with Yourself and with Your Archbishops, Bishops, Clergy and People. As I said in Your Cathedral this morning, we are particularly glad that our visit coincides with the 22nd anniversary of Your enthronement. And we are also very glad that it coincided with the meeting of Patriarchs of Your Church, from various parts of the world. So that in this Holy Place, we have met most of Your great leaders.

Your Holiness has alluded in Your address to the letters sent by the Patriarch of Constantinople, exactly a hundred years ago, to one of my predecessors, Archbishop Tate. How happy He would be, and how happy Archbishop Davidson would be, were they to be here today! We

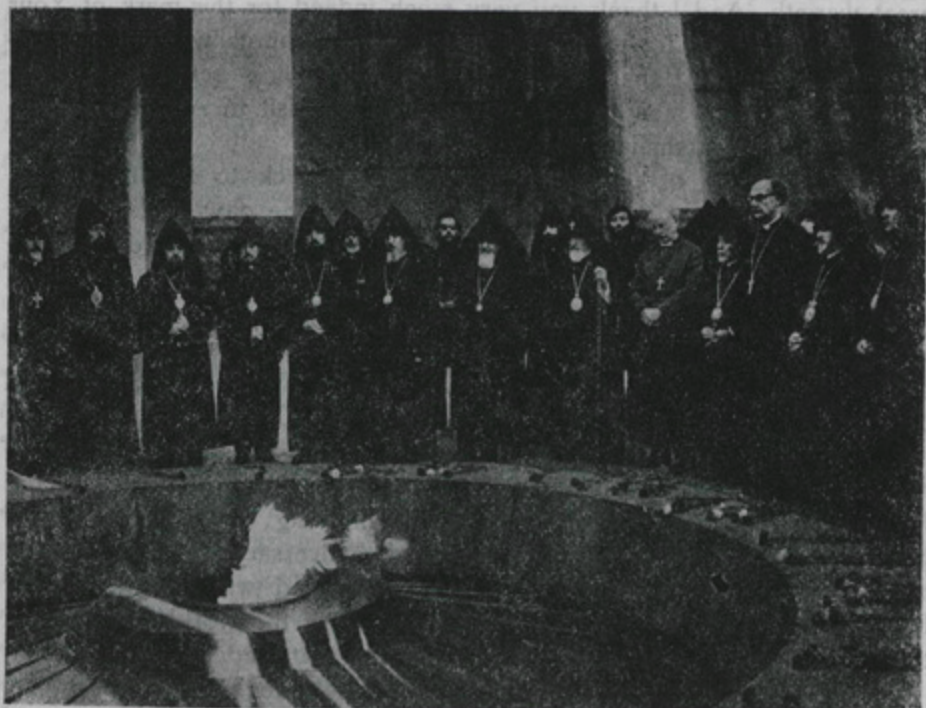
believe in the fellowship of the Saints, so we can believe and hope that they share this great occasion with us.

The Bishop of London, Dr. Elisson, begged me bring to Your Holiness his greetings and his respects. It is a joy to us that in our Capital city we are able to give our welcome to many Armenians, and elsewhere as well in Britain. And it is a special joy to us to make available to them, places for their worship.

We were greatly moved, Your Holiness, the day before yesterday, when We laid the wreath on that Sacred Spot. The Spot that reminded us primarily of the genocide of 1915, but also of other genocides within our own lifetime, and of the cruelty of one nation to another, down the years of this tragic century.

We join hands with You and with all men of good-will, in the search for peace based on justice. With You, We long an end to the arm's race, an end to the competition for arms, for the arm's race constitutes a danger to our world, and is also a criminal waste of the world's resources. We must seek to eliminate, to finish, to end all those conditions which make towards war, cause war. I mention poverty, I mention illiteracy, I mention ignorance, I mention disease, I mention the sins of men which we all share. These things create situations out of which war comes. These are the things which destroy justice and peace, and we must seek with all our hearts, to eliminate these causes of war

Many years before Christ, an old Hebrew looked up into the night-sky. He saw the moon and the stars. And he looked at the vast

Անկլիքան Եկեղեցւոյ բարձրաստիճան մերկայացուցիչները կ'այցելեն
Եղեռնի յուշարձանը Յիծեռնակաբերդի մէջ :

immensity of the heavens. He asked the question which all of us ask from time to time: "What is man that Thou art mindful of Him? Or the son of man that Thou regardest him?" What answer would you have given to his question? You would have said — he is nothing, he is so small compared with the immensities of space and time. But that is precisely the answer which the psalmist did *not* give. He said: "How great is man. God made him only a little lower than the angels. And crowned him with glory and honour, and put in his charge all the bounties of nature. I believe that it is the task of the Church, constantly to ask the psalmist's question. We are very small. Our life is very short. What are we? What is it that makes the difference between us and animals? The answer that the Christian faith gives, is perfectly clear: the thing which makes us unique in God's world, is our responsibility. The fact that we can reply to God when He speaks to us. *There* is our value. A value which can only finally be measured in the light of the Cross of Christ. There, as I look on the Cross of Christ, I see the value of man to God. God thought enough of me, to send His Son to die for me. This is the very heart of the Christian message. Here is the value of man. His value to God. His value to his neighbours. And every philosophy, every political system must be judged by that, and by that alone. And if that is not at its center, then the seeds of death and destruction are in that system. This is the faith of the Christian Church. To this, please God. We shall be faithful. And to this we shall bear witness, as the Saints have done, down the centuries, in Armenia, in Britain; and as they are bearing their witness to the death today, in many parts of the world. May God make both our Churches faithful to that Gospel.

Your Holiness, once again I thank You for Your welcome to us all, for the joy of worship and friendship. And for this treasure which I shall share with all my brothers here.

We have a little gift which We would very much like to offer to You. It is an old print of Our Canterbury Cathedral. And it is our hope that as We had welcomed You to Lambeth in London, so We may welcome You to Our Church in Canterbury. And there We may say Our prayers together, in the name of our common Lord.

Յաջորդ առաւօա, Երկուշաբթի, Հոկտեմբեր 3, Վեհաբանին մէջ տե-
լի ունեցաւ լիերջին տեսակցութիւն ժը Նորին Ս. Օ. Վեհափառ Հայրապետին և
Նորին Գերաշնորհութիւն Քենթըրպըրիի Արքեպիսկոպոսին միջեւ, ի ներկա-
յութեան Հայ և անգլիացի բարձրաստիճան կրօնականներու:

Տեսակցութեան ընթացքին ստորագրուեցաւ հետեւեալ համատեղ
յայտարարութիւնը:—

ՀԱՄԱՏԵՂ ԶԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

1977-ի Սեպտեմբեր 29-էն Հոկտեմբեր 3, Քենթըրպըրիի Արքեպիսկո-
պոս և համայն Անգլիոյ Առաջնորդ և Մեաբապօղիտ Տաթ. Ֆրեաներէք Տա-
նաթ Գոհան, Հիւրը եղաւ Նորին Սրբութիւն Տ. Տ. Վազգէն Ա. Մայրապոյն

Պատրիարքին եւ Կաթողիկոսին Ամենայն Հայոց : Անդլիքան համաշխարհային համայնքի հոգեւոր պետ՝ Քենթրալըրիի Արքեպիսկոպոսի մը առաջին այցելութիւնն էր այս , Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութեան Մայր Աթոռ Ս . Էջմիածին : Արքեպիսկոպոսի չքախումբին մաս կը կազմէր նաեւ Ս . Ալպընդի եպիսկոպոս Գերաշնորհ Տ . Ռոպերթ Բանսին : Նորին Գերաշնորհութիւն Արքեպիսկոպոսը եւ իր չքախումբը ընդունուեցան Նորին Վեհափառութեան կողմէ , որ այս առիթով հրաւիրած էր Նորին Ամենապատուութիւն՝ Տ . Եղիշէ Արքեպիսկոպոս Պատրիարքը երուսաղէմի Հայոց եւ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ ղլխաւոր թեմերու առաջնորդները աշխարհի բոլոր ծագերէն :

Այս այցելութեան ընթացքին Վեհափառ Հայրապետը , Քենթրալըրիի Արքեպիսկոպոսը եւ իրենց պատուիրակութիւնները ունեցան աստուածաբանական խորհրդածութիւններ : Անոնք անդրադարձան երկու եկեղեցիներու առաքելական աւանդութեանց եւ անոնց անցեալ պատմութեան : Չորրորդ դարու Կիլիկրը , Բրիտանիոյ եպիսկոպոսներ մասնակցած էին Առլի ժողովին , երբ նոյն ժամանակ Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչ ձեռնարկած էր արգէն Հայերը քրիստոնեայ դարձնելու աւետարանչական առաքելութեան : Անոնցմէ առաջ , անշուշտ քրիստոնէական համայնքներ գոյութիւն ունեցած էին երկու երկիրներու մէջ , առաջին դարերուն : Հայերու քրիստոնէութեան ծագումը սկիզբ կ'առնէ Ս . Թադէոս եւ Ս . Բարթողիմէոս առաքելայնեայ քարոզչութեամբ : Հայերը հանդիսացած են քրիստոնէութիւնը ընդունող առաջին ազգը :

Յաջորդող դարերուն , երկու եկեղեցիներն ալ իրենց ժողովուրդներուն մշակոյթին հիմերը դրին :

Հայաստանի մէջ , Հինդերորդ դարուն , հայկական այբուբենի բուսեղծումով եւ Աստուածաշունչի թարգմանութեամբ , Ս . Մեսրոպ եւ իր աշակերտները ստեղծեցին հայկական գրականութեան Ոսկեդարը :

Այսօր երկու եկեղեցիներն ալ անդամներ ունին ցրուած ի սփիւռս աշխարհի :

Անդլիքան համայնքները զարդացան միախոնարական իրենց տարածմամբ , յատկապէս վերջին երկու եւ կէս դարերու ընթացքին : Հայերը , սակայն , ցրուեցան աշխարհի չորս կողմերը հալածանքներու հետեւանքով :

Արքեպիսկոպոսի այցելութեան ամենէն յուղիշ պահը եղաւ ծագելաբանականի զետեղման արարողութիւնը եւ աղօթքը՝ 1915-ի ցեղասպանութեան մէկ եւ կէս միլիոն Հայ զոհերուն նուիրուած Ծիծեռնակաբերդի յուշարձանին առջեւ : Երկու եկեղեցիներու պետերը իզմ յայտնեցին որ այս սպանող միջադարձին հանրային կարծիքին մէջ ունենայ համապատասխան արձագանդ :

Այժմ քրիստոնեայ Հայերուն մօտաւորապէս կէսը կ'ապրի սփիւռքի մէջ , սակայն բոլորն ալ կը նային Ս . Էջմիածնին իրրեւ իրենց հոգեւոր տունը : Եպիսկոպոսական բոլոր ձեռնադրութիւնները տեղի կ'ունենան այստեղ : Հաւատքի ու կարգի վերաբերեալ հարցերու մասին որոշումները կ'առնուին ? ոյնպէս այստեղ , եպիսկոպոսներու ընդհանուր ժողովին կողմէ , Կաթողիկոսի ղլխաւորութեամբ , եւ անոնց որոշումները պարտադիր կ'ըլլան Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ բոլոր համայնքներուն , ամէնուրեք :

Անդլիքան համայնքներուն համար , Քենթրալըրիի Արքեպիսկոպոսը «առաջինն է հաւաստաներուն» իր բոլոր եպիսկոպոսներուն մէջ , սակայն զանազան նահանգներ անկախ են Քենթրալըրիէն եւ ինքնավար : Ամէն տար

տարին մէկ անգամ տնտեսութիւն հղած է որ Արքեպիսկոպոսը հրաւիրէ Անգլիքան եպիսկոպոսները Էմմայէթի ժողովին: Նորին Գերաշնորհութիւնը հրաւիրեց Կաթողիկոսը որ դիտորդ մը նշանակէ սոյն ժողովին, Քենթրպըրիի մէջ, 1978-ին:

Երկու հին Եկեղեցիներն ալ նման հարցերու առջեւ կը դնուին արդի աշխարհի մէջ: Աստուածաշունչը թարգմանուած է արդի անգլերէնի եւ հայերէնի: Երկու տպագրութիւններ լոյս տեսած են Էմմայէթի մէջ, զոհացնելու համար Հայերու աճող հետաքրքրութիւնը: Եկեղեցւոյ երկու պետերը ուրախութեամբ նկատեցին մօտեցումի նմանութիւն մը Ժէյսի վերաքննութեան հարցի վերաբերեալ: Պաշտամունքը հաւատացեալներուն աւելի հասկնալի ընելու իրենց ճիգը, կ'առաջնորդէ զիրենք դէպի նոր դնահատում պաշտամունքային հին աւանդական ձեւերու: Աւելին՝ Նորին Վեհափառութիւնը փստահեցուց Քենթրպըրիի Արքեպիսկոպոսը, թէ կանանց քահանայական ձեռնադրութիւնը Անգլիքան համայնքներու մէջ, արգելք պիտի չհանդիսանայ երկու Եկեղեցիներու բարեօրէն յարաբերութիւններուն:

Արքեպիսկոպոսը այցելեց նաեւ Հոգեւոր ձեմարանը, ուր զինք ոգնեցին տեսուչը, ուսուցչական կազմը եւ ուսանողները: Յիշուեցաւ այստեղ թէ յաճախ Հայ ուսանողներ ամբողջացուցած են աստուածաբանական իրենց ուսումը Անգլիքան ձեմարաններու մէջ եւ թէ երբեմն Անգլիքաններ ուսած եւ ուսուցչութիւն ըրած են Հայ դպրեմանքներէն ներս: Փափաք յայտնուեցաւ որ այս փոխյարաբերութիւնները աւելի զարգանան ու անոնք առաւել զօրանան աստուածաբանական հրատարակութիւններու փոխանակութեամբ:

Երկու Եկեղեցիներու միջեւ յարաբերութիւնները կրնան զարգանալ նաեւ անոնց ներկայացուցիչներու պարբերական հանդիպումներով, աստուածաբանական խօսակցութիւններու համար: Գործակցութիւնը կրնայ զարգանալ նաեւ աւելի յայն ձեւով Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդի եւ Եւրոպական Եկեղեցիներու Համագումարի էքումենիք մարմիններէն ներս, որոնց զործօն անդամներն են երկու Եկեղեցիները:

Քենթրպըրիի Արքեպիսկոպոսը եւ Վեհափառ Հայրապետը իրենց հետեւորդներով միասին աղօթեցին ամէն օր, յատկապէս Կիրակի՝ Հոկտեմբեր 2-ին պատարագի ընթացքին Ս. Էմմայէթի Մայր Տաճարի մէջ:

Էմմայէթի Սուրբ Աթոռէն եւ ցեղասպանութեան ու պատերազմի աւերներէն վերածնած Հայաստանէն, ուր հաւատքը ի Քրիստոս Յիսուս կանգուն պահած է ժողովուրդը դարերով, երկու Եկեղեցիներու պետերը կոչ կ'ուղղեն աշխարհի բոլոր քրիստոնեաներուն մեր Տիրոջ բառերով՝

«Ձայս խօսեցայ ընդ ձեզ, զի ընդ իս խաղաղութիւն ունիցիք. յաշխարհի աստ նեղութիւն ունիցիք, այլ քաջալերացարուք, զի ես յաղթեցի աշխարհի» (Յով. Ժ2 33):

Կ'աղօթենք որ մարդկութիւնը ազատագրուի աղքատութեան, անդրապիտութեան, անարդարութեան, ցեղասպանութեան եւ պատերազմի պատուհաններէն:

Կ'աղօթենք նաեւ որ խաղաղութիւն եւ բարի կամեցողութիւն տիրեն ամբողջ աշխարհի ժողովուրդներուն միջեւ եւ որ՝ «Այսուհետեւ արգարացեալք ի հաւատոց անտի, խաղաղութիւն կալցուք առ Աստուած ի ձեռն Տեառն մերոյ Բիսուսի Բրիստոսի» (Հռոմ. Ե 1-2) :

ՎԱԶԳԻՆ Ա
ԵԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԿ ԵՒ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ՏՈՒԹ. ԶՐԵՏԵՐԻՔ ՏՈՆԱԼՏ ԳՈԿԱՆ
ԱՐԲԵՊԵՍԿՈՊՈՍ ԲԵՆԹՐՊԸՐԻԻ ԵՒ
ԱՌԱՋՆՈՐԴ ՈՒ ՄԵՏՐՈՊՈԼԻՏ
ՀԱՄԱՅՆ ԱՆԳԼՈՑ

3 Հոկտեմբեր 1977 թ.

Ս. Էջմիածին

Ապա, ժամը 10-ին, ներկաները թափօքով դիմեցին դէպի Մայր Տաճար, եւ ի աղօթիցին բարեխաջող ճամբորդութեան համար :

Աղօթքն անմիջապէս ետք, ինքնաշարժներու շքերթով բոլորը ուղղուեցան դէպի Երեւանի օդակայան, ուր նորին Գերաշնորհութիւն Քեմբրլըքբրիի Արքեպիսկոպոսը եւ ուղեկիցները հրաժեշտ առին Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Վաղդէն Ա. Վեհափառ Հայրապետէն, Երուսաղէմի Պատրիարք Ն. Ամեն. Տ. Եղիշէ Ա. Արքեպիսկոպոսէն եւ հաւ բարձրաստիճան կրօնականներէն :